

UNGARIA

Anul VI.

Cluș, 1897. Novembre.

Nr. 9.

CE A FOST FAMILIA, ȘI CE A DEVENIT ?

— Studiu filosofic de *Dr. Ludovic Felméri* —

I.

În Italia — patria însufletirii și fervei repentine — înainte de aceasta cu câțiva ani, în o prăvălie vestită din orașul M . . . . , o damă engleză știricind despre cauza sgomotului mare isecat pre piață, șeful prăvăliei cu sânge rece îi dădu următorul răspuns: „Niente Signora, nientissimo revoluționel”¹⁾. La noi în patria reamintirii grele și a uitării ușoare, cu ocașunea sezonului de împrăștierea anunțurilor de abonament, sigur nu o singură mamă de familie a pățit aceea, că știricind dela soțul său despre una sau alta publicație mai bătătoare la ochi, a primit următorul răspuns împreunat cu un căseat somnuros: „Nimic, draga mea, absolut nimic, o noauă bibliotecă familiară, editură noauă, sau o noauă foaie de educație”. De sine se ’nțolege, că dacă întreprinderea noauă nu promito romane, losuri, politică, adnexe și un *tot* întreg: *nimic*, este numele ei; deși acest nimic este chiebat a face în capul și inima capilor de familie puțină revoluțiune.

Sistemele educațiunei, alcătuirile politice — zice Spencer — nu trēbue făcute, căci acelea cresc. Sistemele educațiunei, chiar așa, ea alcătuirile politice cresc și devin mari — după noi — după pânea schimbărilor interne și a desvoldărei succesive. Principiul desvoldărei este în faptă o piatră fundamentală a vieții familiare, sociale și de stat.

Aceasta nu o axiomă, ci numai frază, vor zice poate mulți dintre cei slabi de ânger, a căror Dumnezeu fiind — după Paul Jean — iepurele, în treceroa lui Venus, vėd venirea judecătții din urmă, ear evoluțiunea, o consideră drept revoluțiune.

¹⁾ Nimic doamnă, chiar nimic; revoluțiune.

De o parte au drept, căci azi nimic nu e mai la modă, ca a serie cuvinte binesunătoare și a le aduce — drept bani buni — în circulație. Cuvintele împodobite, hârtia tipărită cu multe țirade și poreclită „acție“ așa s'au sporit, ca numărul datorărilor cari vor a plăti la ziua de apoi. Însă frazele, diamantele și bancnotele false au mijloace de a fi probate. Acțiunile acestea publicate, sunt tot atâtea bancnote mari, a căror valoare nominală poate deveni foarte critică, prin faptele istorice. Schimbătorul bancnotei, controlorul neînșalabil, e acel domn mare, ce se numește *Istorie*. Să probăm, ne va escompta el oare cu aurul și argintul faptelor istorice asemnațiunea științifică prezentată ?

Celea mai vechi tradițiuni verbale ne presintă pre guvernatori ca zăi și semizăi. Regii sunt de origine suprapămîntescă și posesorii unei puteri supraomenești ; așa d. e. Yuk-i sunt fii soarelui, prin urmare sunt domnitori absoluți, și preoții superiori ai poporului, titlul lor e dzeesc, ear poporul să apropie de ei cu venerație de slav. După credința popoarelor naturei (adecă a popoarelor sălbatice) capul lor și urmașii aceluia și azi sunt de origine zeiască și el e stăpânul singur al pământului. Capul lor poate ucide pre ori care poporan, căci puterea regelui e nemărginită.

Această putere absolută fu pre încetul netezită de timp. Puterea nemărginită a monarhului s'a devalvat ca autoritate zeiască ; în locul deșcendinței zeești a venit dreptul dumnezeesc. Mai mult nu e zău, nici semizău, nici deșcedent al acestora ci locoșitorul lui Dzău. Supușii lui nu răcunosc că dispune cu putere nemărginită asupra vieței și averei lor ; poruncilor lui însă i dau încă ascultare.

Despre autoritatea domnitoriului încă și Luther zisă că : doi cu șapte fac noauă, asta cu mintea o poți pricepe ; dar dacă stăpânirea ți-ar zice, că doi cu cinci fac opt, ar trebui să o crezi contra științei și simțirei tale.

La capătul seclului trecut, când privilegiile regilor și nobililor în fiecare țară sau înmulțit așa, că acele formau în jurul tronului un magazin mare împedcând merou influința poporului asupra guvernului : revoluțiunea francesă a dat foc acestui magazin de vechituri, focul acesteia și a cuceririlor lui

Napoleon a nimicit mumia *învățăturii* : din grația domnului. Vintul a aruncat cenușa mestecată cu cărbuni aprinși în toate țările civilizate și acolo cu pustiiri asemenea de mari, a produs aceea mare schimbare, că în locul puterii domnitoriului a ajuns voința națională. Dar și puterea aceea este mărginită, căci nu poate dispune nici preste averea, lucrul sau viața singuraticilor nici preste cea a unei parte a societății omenești. Ba chiar și în China necivilizată, zise împăratul *Tait-song*, că acel împărat, care-și sugă poporul său și-l eșofează, este asemenea celui bărbat, care-și bucătălește carnea trupului său propriu spre a-și umplea stomachul.

În statul vechiu, puterea de stat, idea și expresiunea vizibilă a aceleia, domnitoriul, era *totul*; individul, supusul, era *nimic*, sau cel mult acel fir slăbănog, cu ajutoriul căruia țesătorii imperiului, favoriții domnitoriului, țeseau manteaua aurie a puterii, o coseau, o pregăteau. — Azi *nimica* din vechime a devenit un factor puternic ; ea-și alege consilierii săi, și dacă lângă aceea stă vreun păzitoriu (monarchia) aceea e numai pentru ca ambe partidele să se înțeleagă asupra fasonului calității materiei etc. și ca să se controleze împrumutat.

Mai de mult domnitoriul era proprietariul de naștere a tuturor posesiunilor pămîntene pre cari le dona „credincioșilor săi preferiți” după voia și placul său liber și încă din averea celor nepreferiți; azi credincioșii lui preferiți li cumpără lui proprietăți unde se poată trăi în comoditatea demnă de un cap. — Mai de mult împăratul stafira cu pământ, papa cu fericire cerească, pre iobagii lor favoriți, era destul pământ și destulă binecuvântare dumnezeiască. Azi ambe izvoarele sau golit până la fund ; azi unul fiecare ostenește pentru pământul și virtutea sa.

Diferința de caste, naștere și posesiune, împreună cu era neegalității de drept, caroa era împreună cu acelea, fură sistate prin perioada egalității de drept. Azi în fie-care om vedem o ființă nemuritoare, un individ moral provăzut cu voință proprie și decisiune de sine-stătătoare înțeleaptă. Unul fiecare posedă simț spiritual și moral cu titlă nestergibilă de om, carea cuprinde în sine mai mult ca pântica de titluri măsurabilă cu cotul, ce era acățată de numele domnitorilor din

vechime. Așa stă lucrul în stat, și în familie? În cercul aceleia aflăm o transformare întru toate corăspunzătoare celei de sus. Aceasta e altcum foarte natural, căci dacă e drept, că oamenii sau asociat unul cu altul în urma lipselor împrumutate atunci și aceea e drept, că mai întâiu s'a asociat în familii, decât în state. Străbunul tronului nu e scaunul Papal; au nu este tronul și azi simbolul seculului cu brățare al tatălui bătrîn; au nu dela familie și-a împrumutat tronul atributul de sântenia, inviolabilitate și cerese sau dzeese?

Acestea doauă puteri cu fețe asemenea, nu au putut sta departe una de alta în schimbări și desvoltare. Și în adevăr în familie încă găsim o schimbare asemenea celei ce a suferit înfățișarea puterii politice. În vechime puterea capului familiei era nemarginită, absolută. Muerea era instrument, copii nimic. În Babilonul vechiu pre fetele de măritat le licitau și vindeau celui ce da mai mult, dar din suma obținută pentru cele frumoase — măritau pre cele urite. Herodot ține aceasta sistemă de înțeleaptă și deamă de urmat. Cu Yuk-a îngropau nevasta și servitoriul usă. La traci, — după Strabo — jertfeau la mormântul bărbatului pre muerea lui cea mai favorită. Muerea și în patria științei și a cugetărei, în Grecia, e eschisă nu numai dela measă, ci și dela banchetul învățături și a gândirei, căci și filosofii de clasa primă au enunțiat, că muerea este o ființă neperfectă față de bărbat. *Pater familias* dela Romani, este stăpân pre viața și moartea copiilor și sistemul acestei putere absolutistică 'l urmează azi indigenii, din insulele Sandwich.

În evul mediu, părinții bisericești subscrieau întru toate învățăturile grecilor, ba unii au mai adaus'o cu aceea, că ziceau, că muerea nu are suflet, pentru-că Dumnezeu a făcut'o din tină și a uitat să-i facă creeri. După afirmațiunea lui *Manesz* (pre care în Persia ca eretic, l'au belit de viu și pelea au umplut'o cu pae): „pre Eva nu a făcut'o Dumnezeu e materia.“ Acestea afirmațiuni ale învățaților de frunte, în un timp foarte îndelungat au oprit la un loc soarta mamei de familie. Muerea cu ocasiunea măritatului mergea din mănăstire în mănăstire. Tatăl vorbea cu membrii familiei sale, întocmai ca Jehova cu jidanii — numai în viforul mâniei sale, sau

cu un ton suprematic și atotputernic. El cel rătras, zăul ascuns pre Olymp, acum cu o singură privire a ochilor săi sgu-due familia întreagă; de altă dată se ivește cu ocasiunea oarelor sărbătorești ale familiei, ca Zeus la jocurile olimpice, ca cu surisul său grațios să rădice și remunereze. Tatăl de familie e de jumătate rege, de jumătate jude, ear față de soția sa e *baron liber*. Din fibrele vieții familiare pregătește țesătura care-i place lui. Și copilul? . . . . acela, față de idealul familiei dispare cu totul.

În Athena și Roma era ertat a espune copii; din evul mediu am crezit noi acel obicei înfricoșat, că cu ocasiunea edificării vreunei case noue, pentru norocul familiei întregi, zideau de vii pre cei mai tineri membrii ai familiei. Eacă în familia patriarhală chiar așa trēbue să se nimicească singuratecul față de întreg, ca și în statele absolutistice. E natural, ambele sunt instituțiuni iera chice. Din nimicirea singuratecului a rezultat principiul tragerii la dare de seamă. Pentru păcatele lui Felician Zach familia întreagă și fiecare membru al aceleia a suferit. Păcatul unui membru a desonorat și nimicit drepturile civile ale familiei întregi.

Representantul puterii absolutistice, tatăl de familie, privește copii săi ca un *homo liber*, care stă deasupra lor ear nu ca tată. Montluc, comandantele militar suprem, mai cu seamă pentru aceea deplângea pierderea fiului său, în vîrstă de 25 ani, căci el pre acela, pentru susținerea autorității nu l'a înbrățisat, nu l'a sărutat niciodată. Dacă vrei a vedea și azi familia ierarhică, dute în China și vezi cum se pleacă miliarde de oameni înaintea unui verme de abia trei ani, numai pentru-că acela, după credința lor, e o ființă de origine dzească fratele soarelui, vērul lunci.

Într'adevăr evul mediu merită în multe privințe tot respectul, mai cu seamă în ce privește instituțiunile sale culturale. Mulți dintre oamenii evului mediu, au ajuns a fi cuceritori mari, bărbați de stat, sau învățați renumiți; numai tată de familie nu prea găsim. Mergeau cote întregi la universitățile de prin Paris și ascultau pre renumitul Petrus Lombardus, pre însuflețitul Toma de Aquino, sau cum il numiau atunci: „doctorul îngeresc,” pre Viliam Ocaam, leul neînvingibil în

știință; oameni bătrâni și cărunți învățau teologia și filosofia, literatura și astronomia, toate lucrurile pământeste și nepământeste; dar au uitat a învăța dela găină, că cum să-și iubească tata pre copilul său; nu au avut timp a observa dela pasăre și elefant, cum își deplâng copii, căci câte exemple avem, că părintelui îi era rușine a mânca cu copilul său la o masă sau a-l jeli după moartea aceluia.

Capul de familie a trebuit a se *redica* foarte mult atât la minte cât și la inimă ca să se poată *dimite* a deveni soț de căsătorie sau tată adevărat copiilor săi. Înbunătățirea sorței și poziției muerei, este încă un indice bun al transformărilor politice și sociale treptate. Selavă, heteră, matroană, preuteasă, în era cavalerismului, femeia piă, femeia revoluționară, nevastă, mamă de familie, soție . . . acestea sunt treptele principale ale acelei scară lungă, care e indicele cel mai fidel al fazeilor sorței femești.

Reformațiunea introduce renașterea, transformarea în soarta femeiei. Femeia aparține omenimei întocmai ca bărbatul, ea însă trebuie să trăiască o viață individuală și socială ca bărbatul. Esecutorul acestui ordin testamentar fu parte revoluțiunea francesă parte era nouă și timpul present. Dela Ninon de Lenclos începe femeia a pricepe acest principiu descartesian ca „mă cuget, deci sum” și dela căderea martirei din revoluțiune Madame de Roland, începe a poședeia independință individuală. Fiecare vină a gândire dela muieră rămasă jos în pulverea existenței comune, începu a bate și mai mult, ea nu putu rămânea o ființă creată numai pentru a plăcea care se știe numai suride și vorbi. — Dacă bărbatul este ministrul de externe al casei sale, atunci femeia, mama, e cu tot dreptul cel de interne.

Lucru natural că pre încetul a trebuit să se schimbe și poziția și puterea tatălui de familie. Pentru funcțiunile vechi sociale și iluziunile întoarsă, capul familiei trebuia să steie atât de sus preste familia sa ca stâlpul de foc al Israeliților. Idealul strict religios încă nu a suferit timp îndelungat ca pre Mântuitorul să-l piceze ca copil jucându-se sau făcând ceva lucru omenesc, până-când uriașii renesansului, Lionardo da Vinci și urmașii lui au dărimat de tot acest părete despărțitor

vechiu. Renesansul social, revoluțiunea francesă, dă mamei ca soț de căsătorie chilie separată, ear perioda cea mai noauă, dă și copiilor loc în casă.

Dacă vechia putere suverană se împarte azi între membrii vieții sociale, capul familiei încă e silit a împărți puterea sa absolută cu ceilalți membrii de familie. Principiul egalității a străbătut în familie ca esecutorul împărțitoriu al drepturilor și datorințelor. Mama, copii, ba și sărvitorii și primese partea lor de drept, ca și cea de datorință. Dacă azi se adresează copii către părinți per „tu“, este un ce chiar așa de natural, ca și când țiganul corturar după-ce și-a plătit darea, numește pre ministrul președinte: concetățene. Cu drepturile însă sunt legate *dătorințe*, chiar așa, ca umbra de corp; ear de datorință e legată *cunoașterea* acelora, și la împărțire nu odată s'au isecat procese între compatrioți.

Așa s'a întâmplat și cu viața socială și familiară de azi. Fie-care recunoaște încetarea drepturilor anterioare, pretinde însă, ca el numai drepturi să aibă, ear datorințe nu. Ce face în viața socială partida reacționară, tocmai aceea face în familie, partida asuprită mai de mult: mama și copii. Cu domnirea mamei, familia poartă două pălării chiar ca Caligula când voi a fi onorat ca Castor și Pollux, ear titlul copiilor azi este: „Messieurs“. Tatăl familiei privește acestea de după culisă, în tocmai cum privește — în Madona de Passagio alui Rafael — Josif pre Maria cum învață pre Isus a umbla. În locul despotizmului vechiu, am ajuns în o eră fără de cap. Tată, mamă, copii, toți sunt călăuzi cari trag toți în direcțiuni opuse.

Dacă fundamentul casei s'a elătinat, nu o mirare că grinzile de stăjar și brad încă se doresc jos dela coperiș; căci lemnariul când le-a cioplit și așezat la locul lor de acum le asigură, că nu vor păzi un loc fără cap și nedrept, ci sanctuariul zeiței: unirea . . . .

Mai de mult era omul născut ca cap de familie și cetățean, azi trebuie să devină ca atare, chiar așa precum esecitarea drepturilor civile e legată de condițiuni. Casa vechie edificată în stil gotic, cu ferestile sale văpsite, trebuia să se schimbe în edificiu modern în a cărui saloano luminoasă, fie-

care membru de familie să se poată mișca după plac. Da, însă «edificiul nou» trebuie ridicat din lăuntru înafară, ca Dom-ul gotic; trebuie să crească din lăuntru înafară ca trupul organic. Necasul e acela, că timpul de azi și că modelul dela căsarmele edificate cu stative, și-l esecută după formular, dinafară în lăuntru ear nu după natura familiei. Cari-s deci pedecile principale ale desvoltărei organice în familie? Să răspundem la aceasta.

II.

După cele espuse în partea primă cu tot dreptul putem afirma, că familia de azi se poate și trebuie numai pre basa egalității să se ridice. Familia sau casa vechie e piramida care ne represintă puterea absolută a familiei, în a căreia celule membrii de familie nu au găsit nici căldură, nici lumină. Casa familiei moderne trebuie să fie un edificiu modern, larg, care să se abată de stilul vechiu chieratic și care trebuie să fie împărțit după principiul egalității; în loc de »meșter-grindă» trebuie să domnească în ea buna împărțire a lucrului; în salele spațioase ale aceleia trebuie introdus sistemul de a încălzi cu aerul iubirei și stimei reciproce. Acest *trêve* nu înșămnează altceva, decât că și aici renesansul numai de jumătate s'a realizat, întocmai ca și în viața socială; ear în mare parte plutește înaintea noastră ca un ideal ce așteaptă rezolvire încă de aici încolo. Așa stăm cu lucrul acesta cum stam la anul 1873 cu esposițiunea comună vienesă, pre carca ce e drept, domnitoriul a deschis'o dar dicția sa preclară a fost numai alarmă pentru acel cult, care a durat un jumătate de an, a cărui predică s'a început cu cuvintele: „să fie ordine!“ Era un chaos constător din nenumerate lăzi și șcatule și mii de mâni au trebuit să lucre ziuă-noaptea, luni întregi până când deschiderea *ideală*, putu fi *actuală*.

Maiestatea sa regală: *egalitatea*, domnitoriul de azi a teritoriului vieței sociale și ea încă a proclamat perioda vieței familiei moderne, dar ce vedem? Aceea, că puterea absolută vechie, autoritatea forțată, supunerea necondiționată, lăzile goale ale tăblei de succesiune misterioasă, îngreunate cu petrele șcandaloase ale privilegiilor castelor vechi și claselor pri-

vilegiato; mai departe că petrite, varul, uneltele, menite pentru noul edificiu ne stau mereu în cale. Mânile menite pentru edificare, în loc de a delătura ruinele și a aranja pereții noului edificiu, se ocupă în mare parte cu repararea castelului familiar ruinat.

Pre turnul ruinat al puterei părințești, majoritatea familiilor de azi, rădică mori de vânt, și le cade bine, dacă tatăl de azi luptă bătălia lui Don Quijote cu umoara de piatră, poreclită „ascultarea copiilor.“ În locul altui turn, numit *sclavă*, este o rădicătură de scânduri cu emblema picantă: „Panorama emancipării femeilor.“ Pre vârful aceleiafălșăie flamura internațională a civilizațiunii. Fiind întrarea liberă, mulți merg acolo, dar în lăuntru abia este câte un privitoriu, dar ea să înbuce din „mărul pădureț al Evei,“ nu se află nici unul căci toți vorbesc cu un pathos mare în favorul programei; „Câte capuri atâtea gânduri.“ În ruinele turnului al treilea este „vînzare finală“ de jorde, băte de alun, sigoum, și între risăte mari licitează aceste „mijloace de educațiune.“

Așa cred, nu fac nimic extravagant, când zic, că două-trei mii din familiile de azi, și prăpădește puterea și vremea spre a rădica edificii rococo de această natură. Aceasta de alt cum e și foarte natural, dacă luăm în considerare, că între împrejurările de față după tabelele statistice dintre o sută de căsătorii, abia zoce sunt norocoasă, treizeci indiferente, adecă numai ca din obicei, patruzeci oștilănde, și douăzeci chiar nefericite. Deci numai în una zecime a căsătoriilor se realizează scopul moral al familiei, idealul aceleia, când — după Mill Stuart — ambe părțile se năsuesc a se interesa de aceea, ce-i interesează separat pre unul fie-care; când fie-care se năsuește a-și însuși caracterul celuilalt; cu un cuvânt, când doi indivizi cu inima cultivată, într'o părere, cu același scop, cu o putere spirituală și superioritate împrumutată se unesc așa, că fiecărui îi ride inima de bucurie privind la soțul său și-i cade mai bine, dacă-i poate cauza bucurie decât necas. Numărul familiilor cu acest principiu, azi — durere este foarte mititol.

Maioritatea mare a familiilor moderne au un <cap> mare și borzoș, ca omul care s'a sculat din un somn îndolungat și

e foarte mare pentru o gândire sănătoasă, ear părțile aceluia sunt prea mici pentru a putea observa și afla defectele mari propriie. Despre sfinții și îngerii privitori și ascultători în afară ai lui *Fra Fiesole* știm, că „măestrul divin“ le-a făcut ochi așa de mici, încât dacă ar învia nu ar vedea chiar nimic. Cea mai mare parte a familiilor de azi încă nu țes simțirile de vîz și auz în coasta organică a familiei, ci acelea cresc pre observarea și urmărirea tonului și intereselor sociale, cari stau departe de ele.

De aici urmează aceea, că capul familiei de azi e m-reu morbos, și că nu vrea a se cultiva pentru sine, ci vrea să fie espozițiunea ephemeră a vieții sociale. Avere mare, veșminte alese, frivolitate; autoritate socială, distincțiuni, acuirarea alor cât de multe drepturi; împlinirea alor cât mai puține datorințe: aceste sunt drevele furișate pentru cari privesc toți membrii familiilor de azi în afară și ascultă în alte părți, chiar ca sântii lui Angelico. În locul guvernării hierarchice deja decăzute, ne nesusim din răspuțeri spre împletirea unui rociu de chivernisire cu mult mai complicat, a cărui fire pre încetul, formează laț și cursă pentru viața familiară. În loc ca tata și mama să devină pontificant sau pontificantă supremă, la altarul casei, în loc să fie rege sau regină constituțională, pentru familia sa, vrea cu tot prețul să fie „despot“ în viața socială, sau cel puțin un dignitar al aceluia.

Accea muncă iminentă, care mai de mult fu reprezentată prin tors și țesut, azi este transpusă în marea casă de mașinerii, numită viața socială. Și ce a rămas în locul acelorora? Monotonie, neîndestulare, pofta de distragere, cari păzesc cu răceală grădina vieții familiare, întocmai ca sfinții ghiețoși Servaț, Pongraț și Bonifaț din luna lui Maiu.

Intr'adevăr nu numai virtelnița și răsboiul au ășit din casăle noastre, ci și cocostîrcul, deja unul fiecare geme după o vieată de o zi, separată.

Mai de mult haine, juvaerii, tablouri, castelul străbun, treceau dela neam la neam; ear onoarea suvenirilor trecea din gură 'n gură. Azi schimbăm hainole încă în vieată, juvaere, tablouri, le vindem mereu, ear în loc de castelul străbun, locuim în casă închiriată. Oamenii atomismului de azi,

cred, că cu „apoteca familiară“ vechie trebuie aruncate și sticlele cari conțin balsamele de sacrificare, iubire, stimă și simpatie. Aceste sticle le țineau pe seama ranelor sociale; facem întocmai ca cosmopolitul lui Rousseau iubim pe tătari, ca să nu fim siliți a iubi pe consângenii noștri.

Ruinile familiei antice, influința stricăcioasă a vieții sociale, au produs nu numai această stare chaotică, ci aceea mare lipsă, care se observă în neprăgătirea pentru edificarea familiară.

Cu fie-care om deodată crește credința modestă, că pricepe viața familiară și cunoaște toate apucăturile aceleia. Studiarea și cunoașterea fundamentală a legilor fundamentale familiei, după părerea comună, este superfluu, căci la alcătuirea familiei, afară de sănătate și avere nu se mai recere altceva, decât depunerea jurământului. Nu e mirare, dacă enunțierea că «pân' la moarte,» este pentru mulți partea cea mai grea; cu deosebire pentru cei cari ar dori a păși numai la căsătorie de probă, ca școțianul de oarecând sau cum fac d. e. vițele primitive. / Central University Library Cluj

Par' că omul nici nu ar fi ființă socială, așa puțin pond punem pe viața socială (familiară, de stat etc.) Las' să pășască tînărul, ca strămoșii săi cu cutezanța neconstie a dormitândului, pe calea grea adese-ori țepișă. Cel puțin nu poate arunca nimeni familiei și vieții sociale de azi atheism, când aceasta parte fundamentală a edificării naționale o concrete Dumnezeuirei. Roșind trebuie să recunosc, că noi pășim cu mult mai puțină pregătire pentru purtarea oficiului vieții familiare ca albina sau furnica. Pre aceste instinctul lor dezvoltat le conduce la grija copiilor lor, la alegerea regelui sau oligarhilor; noi cu penicelul presupunerii pipăim în întunec și totuși între noi («căzînd asupra noastră vermele miserabil al orei: *politica nesărată*») după Tompa:

„păzitorul de pere este astronom, ear focariul este beliduce, crășmărul este ministru.“

Bărbatul cu mare greu se cualifică pentru cutare oficiu. Cea mai mare parte a zilei o petrece în oficiu; în ceialaltă numai, merită puțină distragore, făcînd vizite, mergînd la teatru și convoniri sociale. Ear în pătrariul ultim al oarei 24,

ii pare rău că pentru-ee nu constă ziua din 25 oare, căci atunci ar putea sacrifica și pentru familie o oară . . . . Ear ca cineva să isprăviască afacerile de tată, ține crescătoriu, care are să fie totodată auditor și părcălab. — Ear dacă nici acesta nu poate a se feri cu copilul, atunci ea la mână biciul, care e un preservator atât de eficace contra mișeliilor, ca oltoitul contra versistului.

Mădăritul mamei și ștricteta tatei fac apoi un om despre care nu e mirare că devine un membru foarte nefolositor pentru societatea omenească.

Și mama? Ștafirarea morală și spirituală a acesteia costă chiar foarte puțin. Despre nemuritoriul măestru Michel Angelo știm, că a învățat ani întregi anatomia, ca să poată alcătui o atare statuă ca »Moses« care simte și cugetă. Dar la aceea, ca prin sculptura mamei, embrionul mititel să devină o statuă, carea să nu știe numai simți și gândi, ci și vorbi înțelepțește : după pricepera noastră e prea de ajuns, ca mama să aibă deja 16 ani împliniți, sau să știe face cruce; sau dacă s'a confirmat, atunci ea e acomodată pentru îndeplinirea tuturor obligămintelor de femeie și mamă. Spună apoi cineva că nu ne îndestulim cu puținel — din cultură; că suntem luxoși — în creștere (educațiune); că nu știm economisa — cu știință?

Lionardo de Vinci, ca să poată picta un Isus ca cel din Madona dell' aquelo, care să suriză chiar așa : trebuî să studieze multă fizică și perspectivă; ca Rafael să poată produce o Bambino ca în Madona dell' Impanata, care să shoare fugind la maică-sa : trebuî să cerceteză o școală așa vestită, cum fu numai alui Perugino; dar la aceea, ca o mamă după nașterea fizicală să-și nască copilul și moralmente, psihologia, igiena, morala, educațiunea : nu sunt de lipsă, nu cumva să devină prea învățate ficele lor. De mult ni-o spus deja bătrânul Fáy András, că la noi educațiunea femeilor durează numai pân' la inelul de credință sau col mult până la pragul altariului, par' c'am zice : să ținem noi numai ospățul, cine va rămânea îndărăpt, închidă ușa ! Pre cine-l doare capul lege-să ! Aceasta e o procedură clasică. — Noi în această privință purcedem chiar astfel, căci și în preparandii să educă

mai mult învățătoare, ca mamă. cum făcu-se după Homer : fiul lui Ulysse. Telemac așa grăi mamei sale : »Mergi acasă, apucă-te de lucru, țese, toarce, împarte lucru sârvitoarelor, și lasă pre bărbatul tău să vorbească.«

Zică cine ce o vrea, noi și azi credem în *minuni*. Credem că la mamă, cu laptele deodată vine și sucul principiilor sănătoase ale creșterii bune ; credem, că dacă mama știe cânta bine la pian, copilul încă va ști juca prima vicață pre clapele aparatului său intelectual ; credem, că dacă e în stare a ceti pre Racine, Dante sau Shakospeare în original ; copilul ei cu atât mai ușor o va putea face aceasta . . . . Credem, că azi, când familia în întocmirile, datinele, modul de viețuire, mijloacele sale de comoditate este chiar antipodul celei vechie, hierarchico-patriarcale, când omul se satură cu lapte și unt, ca Jehova la casa lui Avram : ne ținem strict de sistemul educațiunii celor vechi, care era comod și fără usteneală.

Ferice ești copile ! căci natura s'a îngrigit de alimente fizice în amestec corăspunzător și în cantitate de ajuns. Dar alimentele intelectuale ? azi carne afumată, mâne slănină, poi-mâne . . . «friss Vogel oder stirb!» aceasta ți e devisă. Deși acest sistem e de condamnat și din punctul de vedere al economiei naționale.

Azi mama nu are lapte, sau dacă are, vrea să fie mamă modernă, cu logică a-la *Rousseau* care „point de mère, point d'enfant», și trimite copii în inștitute publice : ne procurăm doică din casa aflașilor.

Și dacă nu știe mama educa ? Nu facem nimic, aducem din Bazar, — vreau să zic din străini — crescătoare cât mai scumpă. Străina aceea, care atât pricepe la simțul nostru național, ca alchimistul la chemie, ne va educa copilașii după cea mai nouă modă. Ficiorașul, — ba adescori și fetița — se trimite în inștitut de corecțiune, — adecă inștitut privat de educațiune cărui ne încredem ca mașinei lui Bornât Gazsi din care mititelul nostru borzoet, iese în forma unui dandy, sau lady frisați modern.

Când Domnul, — în perioada de creștere *theoretică* — a poruncit lui Avram, ca să și jertfească pro Isac fiul său, el a ascultat orbiș de poruncă, dar Domnul îi oprî escutarea jert-

fei; și haih! azi în perioada de creștere liberală, la porunca *modei* atotputernice, părinții cei mai mulți esecută jertfa lui Avram cu proprii lor copii, fără a asculta de imnul opritor și Dumnezeesc al științei.

Înaintea părintelui modern, copilul o jucărie, ear dacă e vorba a face destul cerințelor sociale, e un adnex nefolositor de-altă-dată e victima nefericită a focului arzătoriu de iubire moimească și a diferitelor apucături nervoasă, frivole, bigote, fricoasă, nemature, și adesea proste ale mamei aceluia.

Mama cultă nu o numărăm aici, fiind-că nu are greluși. În ochii mamei culte, copilul e un ce sublim, și adeseori e în perplesitate față de problema de educare a aceluia, căci simte, că educarea costă o mulțime de role. Ea, *gânditoarea*, stăpâna iubirei, carea împărechiază lumina minții cu căldura inimii sale. La pasere putem observa de pre pași, că ea are și aripi, la mamă, putem observa de pre ultimul pasu, și de pre cea mai elementară ocupăciune, falfăitul aripilor ideilor sale . . . . De regulă sărutul mamei moderne strică pre copilul modern; precând la o mamă înțeleaptă chiar și sărutul cultivă. »Un sărut al mamei a făcut din mine pictor« — zice Benj West; — oh, un astfelu de sărut plătește mai mult ca o mină de argint, aur sau diamant.« »O mamă cultă, este în sine un întreg sistem de educațiune« — zisă Napoleon I.

Mama modernă face tocmai ca acel căpitan de naie turc, care se laudă călătorilor ce se tânguia asupra vînturilor nefavorabile, că el totdeauna a avut vînturi favorabile. La urmă s'a dovedit, că el a mers totdeauna în direcțiunea vîntului, ear vîntul contra lui.

O pedecă mare este în posibilitatea alcătuirii unei familii modernă: *munca fracționară*. O familie cultivă numai fizice par' că ar voi a espune acrobați sau mașine constătătoare din sisteme musculare și osoasă. Dar dacă în vertebre nu e măduă, și dacă în musculatură nu sunt nervi: ce dă omului mișcarea și accidul vieței, simțirei? Altă familie cultivă numai inima și dă totul uitărei minunatul palat al minții. O a treia desvoaltă numai priceperoa, precând mintea fără inimă e un Mephisto care înnoată în dubiositate. Să află mulți, cari cred că elementele unor limbi moderne sau musica, sunt un nou

plus ultra al educațiunii estetice, intelectuale și morale. Că școalele pianului și gramatica germană, sau francesă cum de au fost idoli timp atât de îndelungat: ei singuri se miră. Destul atâta, că ei sunt adoratori, adică idololatri goli.

În loc de a presenta scene strălucite din viața familiară-cum au eternizat eroii cinquecent-ului, și pre cari cu drept cuvânt le-am putea numi „uniunea sântilor“: imităm în genere pustiirea Ierusalimului de Kaulbach. Căci de sigur, asupra familiei, a aceluia stat mititel care se ferește cu îndărătnicie de cerințele științei și a progresului și nu-și trage samă en principiile dezvoltării, asupra sanctuariului familiar, «care rivalisează în pompă cu biserica lui Solomon,» pre încetul se va lăți invasiunea progresului cu putere Romană, și pustiirea finală.

Trâmbițele periclului final, le vor sufla profeții pedagogiei; figura persecutată alui Ahasverus ne va personifica blăstămăm părintesc (de tată și mamă), în fund vom vedea Ierusalimul vieții sociale arzând, în front pontificele familiei, care și-a urât viața să sinucide. Dinaintea acestei pustiire, îngerii pietății familiare se retrag sub o climă mai moderată; înaintea lor duc pre spatele unui asin simțirile de mulțămă și iubire; nevinovăția, blândetă și prostituția, se cer lângă dînșale. . . . .

Să nu ziceți că era presentă nu face pre acest teren nimic, din ruinele Ierusalimului edifică turnul Babilonului. Nu are musica atâtea acorduri, câte direcțiuni urmăm noi în marele ștudiu harmonic al dezvoltării naturei omenești. «Harmonielehre» a edificării de familie, este în o stare încă chinată și dacă rămâne pre aceea-și cărare, azi mâne vom ajunge acolo, că fie care mișcare a copilului o vom lua sub centimetrul de Bon-Ton social; fetelor nu le va fi iertat decât numai sub anumit unghi geometrie a folosi mușchii de ris, și în nici o familie nu vor esista mai multe mămii, ca numărul copiilor. Aceasta e simetria aceea lătăușă, harmonia aceea încarnată, care s'a avântat azi și în arch tectură, care o putem azi observa până la ovidență la edificiile publico, teatro, ha'e de osposițiune etc.

Despre americani zic, că dacă ai văzut pre vreunul dintre

ei, ai văzut totul. Azi mai aceea-și pntem zice despre stradela și casele orașelor mai mari. Azi numerizăm casele, și cu tot dreptul, căci lipsește individualitatea. După Madách în secolul viitoriu și oamonii vor fi numerisați. Dacă aceea ar ajunge la realizare, sigur că i-ar premerge numerisarea familiilor, căci între capii de familie încă sunt foarte rari persoanele de sine stătătoare, tipice; ba cea mai mare majoritate a mameilor încă e atât de asemenea, cași capurile femeiești ale lui Rubens.

Aceste necăsuri numai prin *familia cu organism sănătos* se pot delătura. Se dărimăm total rămășițele familiei hierarchico cum a dărimat Ambrosius capela lui Theodosius; și se le ducem de sub picioare, ca piatră pe piatră să nu rămână. Și dacă pentru această dărimare cei slabi de înger ne vor interpela, să răspundem aceea, ce a răspuns episcopul din Milano împăratului: „O-am dărimat ca să nu fie loc, unde nu vreau să recunoască pre Christos!“ . . . .

Fiind basa neștrămutaveră a casei moderne *egalitatea*, părinții provezuți cu cultura din ajuns, ar trebui să se simtă *domnitori constituționali*, cari să fie răspunzători înaintea conștiinței propriie și a copiilor lor deveniți maioreni, asupra tuturor faptelor lor. Sub conducerea lor crește individualitatea nu numai în copii, ba chiar și în sêrvitoare. Și așa va fi, cum fu în palatul edificat de Philippo Strozzi că nu numai lampioanele au fost opurile măestrului Capara, ci Benvenuto Cellini încă și cheile palatului le-o făcut cum numai erau.

Aranjerul unei atare casă, care se razimă pe sine singură, nu magistrii de joc a vieței sociale formează trinitatea egalității, constituționalismului și a împărțiroi de muncă. Legăturile casei sunt iubirea și stima; isvorul nesecabil de oxigen al aerului ei e *zînergia* jertfitoare de sine. O familie alcătuită astfel va fi aceea, ce trebuie să fie: curățitoriul de sânge și marele regenerador neobrositor al vieței sociale și a statului.

Trad. de I. C. Pop.

DESPRE DANSURILE MAGHIARE.

Maghiarii, ca și ori-care altă națiune culturală, au două feluri de jocuri și anume: *jocuri de curle și jocuri populare*, cari încă sunt de mai multe feluri.

Jocuri de curte au fost: *Palotas* și *Lassu magyar*; jocurile populare: *Táncz-nota*, carea o acompaniau adese-ori și cu cântecul din gură, și *Ugrós-nota*:

«*Palotás-magyar*», ca joc de curte era cunoscut încă prin secolul al XV. Musica acestuia era cu totul diferită de musica altor jocuri contimporane (cum au fost: La Sarabande, Pavane Braule, Allemande, Passa-mezó, Menuet) străine cari erau măsurate în pași lini și greoi. Era mai melodioasă și mai vială espusă fiind în ritmi mai pregnanți. Acest dans 'l jucau mag-nații și domnii de frunte maghiari la curte și fiind-că partea primă consta din ture line și mai mult plimbătoare, luau parte la dans și dame, și domni mai de etate, ba câteodată și preoți cari nu prindeau jucăușa de mână, ei numai de batistă. Din acesta s'a dezvoltat mai târziu dansul numit *Magyar szoló* în care 'și arăta câte un tînăr singur istețimea ce avea în joc. Acesta s'è esecuta însu în tempo mai aprig și la al 4 și optelea tact. bătea 'n pintoni după figurile musicoi, cari s'au conservat până în ziua de azi, ca o specialitate a musicii de dans maghiar. Mai tîrziu *Bihari* și *Livolta* au variat-o aceasta mult, iscodind tot mai multe figuri maghiare și chiar prin aceea, și-au făcut opurile plăcute și bine corectate. Melodiilo dansurilor *Palotas* și *Lassu-magyar* au fost totdeauna pline de soriositate și constau de regulă din trei părți: cele dintîiu două erau line, repetând după plac câte opt tacte; a troia parte era ceva mai vială și stătea din figuri și ornamente musicale, de unde și-a primit numele de: *figura*.

Din aceste două dansuri s'au format pre la sfârșitul secolului trecut vestitul *verbunkos* (pre românește *bərbunc*), un dans care numai la maghiari se găsește. La *verbunk*, figura adeseori era mai lungă ca însuși dansul. Il dansau husarii și când se «pornea bərbuncul» în mână aveau totdeauna flașca cu vinul, ear „strajameșterul” era în frunte cu «bugyilarul» roșu plinut de bancnote: juca cu iei laolaltă și recruta noaună. În Segedin la a. 1848 în o înainte de ameazi au luat parte 1300 de flăcăi la un bərbunc. Celea mai frumoasă bərbuncuri au scris *Bihari János și ifj. Boka András* dându-le totdeauna titlul de mare însemnătate, spre exemplu: *Hadik obester nótája, Huszár, Husz talléros*, (fiind-că 20 taleri era arvuna) *Száz ember*, (fiind-că deodată 100 de inși se porneau); ba prin părțile Balatonului era și *Halász Verbunkos*, căci când se începea pascuitul, păscarii porneau cu musică în satele vecine cu lacul, spre a aduna părtași (*halászkokat verbuválni*).

Dansurile populare, precum și melodiile acolora nu se deosebesc mult de cele de curto, aceeași musică e și la acele cu deosebirea, că la fine i-au adaus o notă de învêtit (*ugrónóta*) carea mergea în tempo mai repede. *Friss*-ul de azi (repedea), numai la începutul secolului present a devenit modă introdus fiind de cătră *Csermák Antal* sub numirea de *fricska*. Mai târziu și acesta a primit 4—5, ba chiar și mai multe figuri.—

Un dans original era și așa numitul *lakodalmas*, care-l jucau nu numai la fidanțările și uspețele domnești ci și la cele populare. După un scurt *Lassu-magyar* urma de regulă un *Friss* lung, care în rondo stotea din 6—8 părți și după fiecare parte de aceste urma 16 tacte de una și aceeași melodie, ca un refren. În acest dans la partea primă jucau mai cu samă frații de mire cu surorile de mireasă (feciorii de împărat și drusele — *vőfélyek és nyoszolóányok*); a doaua parte o juca mireasa cu frații de mire, apoi mirelo cu surorile de mireasă, acesta era jocul tinerilor; mai urmau apoi socrii mari și mici, cari formau jocul bătrânilor. Dansuri frumoasă populare a scris cu deosebire *Lavotta I.*, car în timpurilo mai noaună *Riszner I.* a cărui *Tolnai lakodalmas* este un mărgăritar al jocurilor maghiare.

La casă domnești jucau la uspeț, și așa numitul *Incselkedő*; care era foarte modern mai cu seamă în Ardeal sub domnirea principilor. Cu ocaziunea uspețelor doi tineri cu luminări aprinse în mână — la baza căror erau tăiere de argint — jucau mână la mână dealungul salei, s'nvirteau pre lângă două tinere și le predau acelor luminări, aceste ear și alegeau doi tineri durând jocul până atunci când fiecare bărbat și fiecare femeie a luat parte la acesta. Acum urma *Incselkedő* care consta din aceea, că a prinde pe mireasă cu puterea nu era permis, cu aceasta ocaziune și arăta ea apoi istețimea ustenind bine pe jucătoriu, furându-se când ici când colo de sub mâna lui; la urmă să lăsa prinsă și remunerația acesteia era totdeuuna un sărut.¹⁾ Tot la finea secolului trecut era la modă și dansul numit *Halottas táncz* care-l jucau a priveghi și pomene. Așa se vede, acesta a fost cel mai original dans maghiar care și trage originea din timpul păgânismului și s'a conservat din an în an, din viță'n viță. Între opurile lui Czinka Panna încă aflăm un dans de al morților!

Dintre dansurile ardeleni mai e de însemnat și așa numitul *Csürdöngölő*, care adesea dură oare întregi și *Boricza* care jucau bărbații cu capuri mari făcute anume. La *Csürdöngölő* cântau următorii vers:

Cizma ce-mi adusă tata
Din piele de porc e gata.
Meșterul din *Sük*²⁾ s'ermanul
El n'are cizme, burlacul.
Mică-mi e această șură
Minten³⁾ sbor din ea afară
Ca-o peptelacă ușoară.

și-l dansau de regulă în șură.

Au fost și atari dansuri maghiare, cari le jucau numai în unele părți de țară, cum fu d. e. *Kuferces*, un joc care se juca în Baeska de regulă în ziua târgului de țară; *Szegedi kutyakopogós* (prin ținutul Seghedinului); primindu-și numirea de acolo, pentru-că fetele de pro acolo mai demult și băteau

²⁾ *Apor Gergely* Metamorphosis Transilvaniae.

¹⁾ „Sükei mester.”

³⁾ *Minten*, = ung. *menten* = îndată.

pötecoave pre călțiani când jucau acest dans, din care cauză făceau un sgomot atât de mare, încât și câinii fugeau de frică care încătrău. Musica ambelor acestora nu diferește mult de forma comună a dansurilor populare, conșând și acestea din Lassu și Friss. În ertul Szaboles, cu deosebire în *Nagy-Kálló* dansau așa numitul *Kállai kettős* a cărui musică era foarte veche și originală; consta din 4—5 părți în tempo când lin, când mai repede. Că oare acest joc ¹⁾ și are originea dela cântarea veche și vestită a familiei Kállay, s'au nu? până acuma nu s'a putut determina. În vremurile vechi mai erau și dansuri de *setre* (*Sátoros tánczok*), *Dobogós*, *Fegyver táncz*, cari se dansau cu ocasiunea tăbăritului s'au după cutare învingere.

Diferitele specii ale dansurilor maghiare cu melodiile repăzi ale acelora, le-a adus în circulațiune prin deceniul al patrulea baronul *Wenckheim Béla* sub numirea de *csárdás*, când au începutale dansa în casele domnilor și care azi nu numai au devenit jocuri de salon, ba nu lipsește din programul și celui mai splendid bal. Primul *csárdás* fu jucat la următoarea notă :

Hei! Hui! că maghiarul
 I-ți lovește cu pîntenul,
 Cuprinzându-și mândra sa
 Strigă tare tot așa:
 Trei sunt jocuri mândro tare
 Hei! Hui! până 'n zori
 Hei! până 'n zori de ziuă mare.

Cele mai frumoasă *csárdás*-uri le-au scris *Rózsavölgyi Márk*, *Sárközi Ferencz*, *Kecskeméti János*, *Patikárus Ferencz*, *Boka Albert*, *Bunkó Frigyes*, *Berkes Lajos*, *Rácz Pál* etc. Intre *csárdás*-urile vechi foarte des sunt întretesute cântece populare din a căror melodii în tempo mai repede prelucrau și Friss urile. Cele mai vestite erau următoarele: *Vig szeszély*, *Virradó*, *Magyar kedv*, *Honfi hűség*, *Serkentő*, *Isteni csárdás*, *Megvirrad még valaha*, *Jogász csárdás*, *Szegény paraszt* etc.

Maghiarii au fost totdeauna mândrii pe dansurile lor naționale și nu au întrebuințat nici când Menuet-ul, Englis-ul

¹⁾ Farkas Lajos *Etnográfia* a. VI. b. IV. 1895.

Strassburgor-ul, sau Langau-l, cari au devenit la modă cătră finea seclului XVIII ceia-ce putem vedea și din următoriiul cântec poporal :

Așa zice pro la noi
 Că jocul nu e do noi.
 Nu's de unguri jocuri deas'te
 Cu nădragi de jumătate ;
 Dar cu pintoni la picioare,
 In elop cu pană și floare.
 La fete cu mândră partș
 Să vedeți ce bine le stă.
 Câte-ți joacă Frântușul,
 Câte și-lo 'ntoarce niamțul
 Toate nu-s nice de o samă
 Și nu plătesc nici o zamă.
 Ugrós-Magyar este jocul
 Cel mai mândru dela sântul
 Preamăritul nostru David.

Prin deconiu al treilea a venit la modă *Cuadrilul francez* în locul căruia a început a introduce „Körmagyar“-ul, fără al putea scoate afară. Prima melodie pentru Körmagyar a scris-o Rózsavölgyi Márk, stetea din 6 părți, fie-care cu titula sa anumita și anume : a) andalgó, b) lelkes, c) toborzó, d) ömledező, e) három a táncz, f) kézfogó. Tot în acest timp dansau și așa numitul *Tüzértáncz* și compoziția magistrului de joc *Kőhegyi József* „Koszoru,“ a cărui muzică încă Rózsavölgyi Márk a scris-o continuând următoarele părți: a) *lassu séta*, b) *keresztlejő*, c) *beálló*, d) *hegyező*, e) *szapora*. Durere însă acestea trei jocuri plăcute au avut o durată foarte scurtă, fiind împinsă în câțiva ani de *cuadril*, *polca* și *vals*. Ar fi foarte bine, dacă magistrii de joc și-ar îndrepta de nou atențiunea cătră acestea jocuri naționale plăcute.

E foarte basată această părere generală, că frumosul *csárdás* azi este cu totul diformat și la baluri preste tot vedem că la „lassu“ jucătorii fac o «sfărmaro de curechiu» fără nici un gust, ear la «friss» strigând, ba pot zice urlând câte un «soh' se halunk meg», ne-arată mai mult un joc de-al oamenilor sëlbatoci din Australia, decât nobilul joc maghiar pre care așa

cum 'l dansau străbunii noştrii, azi numai la popor îl putem afla.—

Tot aici aparţin şi *jocurile* (játékok) populare, cum e d. e. *cziczázás*, care e acompaniat de un cântec şi a cărui fine totdeauna e o cântare de sărit. Mai frumos îl joacă şi dansează în Alföld. În strînsă legătură cu dansurile populare stau şi strîgăturile (tánczszók), între cari aflăm multe frânturi de poezii şi cântece populare, așa d. e. :

Tot omul care-i cu minte
A-i lua hasna¹⁾ i ştie,
La astă viaţă mândră
Care şi-aşa este scurtă.

Sau dacă dansază vreun bătrîn :

Hop, şi ţup oală bătrînă
Mai poţi da vre-o undă bună ?

Dacă duce fata la joc :

Hai la bi !
La grumaz,

Cătră țigani strîgă :

Zi din diplă²⁾ mă-i țigane
Un porc capeti ține minte,
Care nu are sǎ-ți scurme,
Curtea-ți mare, nu te teme.
A noastră-i astă vieață
Nu pentru moş și cea babă.

și multe altele de aceasta natură.

Multe jocuri vechi cu numiri curioase cum sunt: *gyertyás, sóvény, gombostű, farkas, barát, vánkus, csörgő és lapoczka* în mare parte nu au fost originale și s'au strecurat la noi din vecinată Austriă. Cele curat maghiare dintre aceste, încă le dansau la aceleași melodii, aceași musică ca și *lassú-magyar* sau *palotás*, dar totdeauna sǎ finea cu câte una repede și numai în privința coreografică sǎ deosebiau unul de altul

Juliu Káldy.

¹⁾ Hasnă, (haszon) = folos.

²⁾ Diplă = violină (hegedű)

FOLCLORISTICA MAGHIARĂ.

Când vreau a vorbi despre folcloristica maghiară atunci imediat trebuie să grupăm materialul quasi involuntar în următoarele clase :

a) *Romanțe populare și balade*, dintre cari cele mai multe sunt comune cu ale altor popoare și între cari celea mai frumoase sunt cele sécuești dar cari stau mai aproape de baladele altor popoare străine.

b) *Cântece populare* luate în sens mai strict (lyrice). Acestea sunt de mai multe categorii după locul și împrejurările între cari sau născut; mai cunoscute sunt cântecele militare și becherești.

c) *Cântece humoristice și satirice*, elementele satirice și glumețe ale folcloristicii maghiare.

d) *gratulări și versuri ocazionale* între cari numărăm mai cu samă : 1. Versuri copilărești. 2. Strigături și chiuituri la uspețe. 3. Gratulări de ziua onomastică. 4. Toaste. 5. Chiuituri la joc. 6. Gratulări și versuri la diferite sărbători. 7. Alte versuri ocazionale, între cari se numără și epistolele scrise în versuri asupra căror a atras atențiunea folcloriștilor în timpurile mai recente Dr. Julius Sebestyén, cu toate că în *Nyelvőr* deja de mult găsim versuri de această natură; cari ocupă un loc destul de însemnat în literatura noastră populară.

e) *Misterii* și alte de acest fel, cum sunt : 1. Morsul lui Blasius (Balázsjárás). 2. Misteriile crăciunului. 3. Nunta dela Canaan. 4. Jocul Luchii. 5. Mersul st. Grigore. 6. Jocul lui Irod. 7. Rusălitul. 8. Misteriul Bobotezei. 9. Istoria Susanei. 10. Jocul Paștilor etc.

f) *Jocurile copiilor și versurile împreunate cu acole.*

g) *Povești populare și-anumo :*

1. Povești despre zâne, 2. despre animale 3. despre păcălituri, 4. de ascultat, 5. de spăriat, 6. despre nebuni.

h) *Mituri Poporale* mai cu samă: 1. legate de anumite locuri sau persoane, 2. religioasă, 3. explicatoare.

i) *Găcituri populare*.

Acestea grupuri venind în atingere mai deaproape cu una sau alta dintre proprietățile obiceiurilor populare, abia se pot deshilini dacătră descrierea acestora, din care cauză, afară de colecțiunile strict folcloristice în întreg estensul literaturii etnografice găsim aproape la fie-care paș sfărîmături folcloristice și date prețioasă. Repertuar folcloristic până acuma nu avem, ci numai colecțiune de povești populare în 5 tomuri¹⁾ Date bogate ne sërvește și *Nyelvörkalauz* care ne presintă sistematice materialul folclor cuprins în cele dintăiu zece tomuri din „*Nyelvör*“ (prețioasa foaie limbistică). Desine sē-nțeleg, că materia aceasta de atunci s'a înmulțit încă cu cele 15 tomuri mai noauē, și cu multe alte opuri de sine stătătoare apărute pre acest teren²⁾ cari aproape mai toate sē estind asupra mai multor grupuri din folcloristica maghiară și conțin material foarte prețios reproduș și adunat în mare parte în dialectul respectivului ținut. Între colecțiunile mai mici — unde mai adesea ne întâlнім cu colecțiuni de povești — încă ne găsim material diferit și variant, precum și monografiile etnografice ale singuratecelor ținuturi și locuri dintre cari merită o deosebită atențiune următoarele opuri: Dr. Jankó János „*Kalotaszeg magyar népe*“; Gőnczi Ferencz, „*Muraköz és népe*“; un singur op însē avem de model, care sē ocupă cu jocurile copiilor și anume alui Dr. Kiss Áron.

Multe ar mai fi încă de adaus aici, intențiunea mea însē fu a da cetitorilor „*Ungariei*“ numai o schiță asupra folcloristicii maghiare, fără a mē estinde mai pre larg.

Dr. Henrik Marczali.

¹⁾ Katona Lajos, „*Magyar Monda és Mesevilág*“ V. köt.

²⁾ Cele mai însēmbrate colecțiuni sunt; *Erdélyi János Népdalok és Mondák* (Kisfaludi társaság kiadása Budapest 1846—1848. I—III.) *Krizsa János, Vadrózsák* 1865); *Arany J. és Gyulai P. Magyar népköltési gyűjtemény* (Budapest 1872—82, I—III); *Kálmány Lajos, Koszoruk az Alföld vad virágaiából* (Arad, 1877—1878; dtto *Szeged népe* (Szeged 1881—82—1891. I—III) și mai multe alte.

ȘEPTTE-TURNURI.

— Repriviri în trecut. —

Trist, moros loc e acela, unde vreau a conduce de astădată pre onorații cetitori ai «Ungariei». E punctul cel mai din apus al Stambulului, la țermurul mării de Marmoră. Zidurile puternice cari încunjură partea decătră uscat a Stambulului, ca un neponetrabil scut (pânczéli) triplu, sê unesc pre țermurile mării marmurie în un punct puternic. Zidurile decătră mare nu sunt așa putornice, ca celea decătră uscat, dar totuși e mai greu de ale apropia ca pre celealalte. Așa sê rădică de nemijlocit în apropierea țermurului, încât abia câte-va picioare le desparte de valurile mării. Acolo unde zidurile de cătră uscat sê unesc cu cele dinspre apă, este un vîrf ascuțit de stâncă prolângă care cu un sgomot mare sê strecoară valurile mării puternice. Această stâncă romantică era cale de două oare dela cuartirul meu din Pera, cu toate aceste am cercetat-o mai de multe ori, deși foarte rar sê rătăcea pre acolo câte un om. Cu-i i-ar fi și venit în minte sê umble pre acest loc trist, când Ștambulul are atâtea locuri minunate și acomodate pentru escursiuni, înecat ai de unde alege. Mie aceasta stâncă și acest joc turbat a valurilor mării îmi plăcea mai bine; aceasta mi-a văzut oarele petrecute singur; aceasta-mi fu conversatoriul cel mai bun și mângăietorul cel mai acomodat, când atâtea vreme pentru mine nu s'a găsit un pept la care sê-mi fi descărcat durerea amară. Nu departe de stâncă lîngă ziduri, sê estindea cimiteriul a cărui ciprii înalți umbreau mormintele numeroasă. Adoseori ședeam oare întregi pre această stâncă singuratecă admirând valurile verzii ale mării. În depărtare sê zăreau insulele printiare lîngă cari din când în când sê ivia un punct alb — cutare ventrea a vreunei corăbii — apoi ear par' că voia numai a mă chiema la

Olympul cu coroana albă de nea în valea Tempei, raiul fericii-
rei. Mergeți numai, mergeți unde vă duce soartea, căci pro
mine poftele nerealisabile și așa m'au dus atât de departe,
încât nice nori nu văd venind din patria mea și nu știu dacă
eu voi mai revedea vr'odată, pământul scumpi mele țeară ?
Aici rămân pre spinarea acestei stâncă, las' să urle marea la
picioarele mele, las' să-mi șoptească văerăturile sale uriașe.
Cât îmi place acest joc sâlbatec al naturii, ce ușurare simte
peptul meu, când văd la picioarele mele valurile sdrobite de
stâncă puternică ? Va să zică nu numai peptul meu, ci și ele-
mentele sufer chinuri de aceste, și pre dînsăle le mână o
putere secretă în abisul nimicirii ! Pentru ce acest suspin ?
pentru ce acestea lacrimi cari se strecoară câte odată pre fața
mea, și curg amestecându-se cu valurile mării ? Pentru-ce
aceasta durere, carea din când în când mă cuprinde și-mi
sgudue peptul ? Doar' mi-am ajuns scopul care-l doream din
cele mai fragede tineretă ; gust frumosul Orient sênin, fanta-
sez în bécouri de ciprii și palmi, marea urlătoare și aruncă
valurile spumegânde la picioarele mele, văd vieța pestriță
romantică, ba și eu am devenit un atom al aceleia ! Acestea
le-am dorit, aici am fost adus de poftele mele nedelăturabile.
Sum aici și totuși nu am găsit fericirea ce speram. Ce poate
fi cauza tristeței mele ? Decâte ori mi-am pus eu întrebarea
aceasta, fără a putea răspunde la ea. Adese-ori mă cuprin-
dea tristeța în mijlocul celei mai mare veselie și atunci cu-
gete întunecate fugeau prin sufletul meu și atunci veniam la
acest loc și lăsam curs liber simțemintelor mele.

La câțiva pași delângă mine să ridica din undele mării
un turn înalt singuratec, valurile mării l'au spălat de milioane
de ori, dar păreții lui stau încă negrii și nealterați, resistând
elementelor, înfruntând viscoalele timpului. Stâncă, pre care e
ridicat acest turn, respinge în frânturi spumegânde valurile
în oglinda mării.

Păreții înalți ai acestui turn să par a fi surzi și orbi, alt-
cum de mult s'ar fi dărîmat de groaza acelor scene înfrico-
șate cari au decurs aici în decurs de seculi. Așa-s și zidiți,
ca vaetele și plânsăturile cari erup aici din internul dureros
al multor inimi suforinde, să nu poată străbate dintre acestea

ziduri înspăimântătoare. Razăle soarelui luminătoare, numai prin o mică cropătură se strecoar abia în interiorul tornului fără al putea lumina. Nici nu a voit-o aceia, cari au edificat tornul acesta; căci la o miserie atât de misterioasă, ca cea esereciată aici, o mai bun întunorecul, sau cel mult lumina unei făclie, care face să fie și mai înfiorătoare acestea găuri întunecoase. Acest torn — după afirmațiunile istoricilor, — e chiar atât de vechiu, ca însuși Bizanțul. Oarecând era-singur, dar împăratul Teodosiu i-a mai ridicat doi soți, și le-a împreunat pre toate trei cu zid gros de piatră. La acestea mai târziu au mai adaus încă patru și deaici și-a primit acest grup numirea de *Șapte-tornuri*, (Jedi-Kulo), dintre cari cel mai bine conservat e acela despre care făcui amintire mai sus, și care poartă numirea de *Tornul sângelui*. Când Mohamed II. a cucerit și ocupat Constantinopolul a aflat cele șapte tornuri mai de tot ruinate; dar el le-a reparat pre deplin și le-a întărit. Acestea șapte tornuri încungiurate cu zid puternic de piatră formau un fort puternic, în care era cuartirul central al janicerilor și totodată temniță de stat. Timpul, a cărui dinte nu cruță nimic, a ruinat și tornurile, stricându-le mult și cutremurul de pământ, care în Stambul este foarte des, și așa din șapte au rămas numai trei. Dintre aceste trei cutremurul din anul 1768 a ruinat unul pre deplin, decând numai ruinele îi mai stau. Tornul sângelui, care fu cel mai puternic, are o înălțime de 200 picioare, pereții lui negrii au văzut multe viscole, multe periclo trecând preste acest oraș universal edificat pre șapte dimburi. Dacă ar dărima acest torn, de sigur fiecare piatră ar denunța lumii viața stinsă a câte unui om. Azi în zidurile a celor șapte tornuri șede numai mușchiul și oarba, în găurile de pușcat cuibăresc pasărele și tunul care o pus în o feroastră cătră mare e numai de batjocură postat acolo. Dacă pășim pre piața dintre cele șapte tornuri aflăm câțiva militari, cari lenevose pre jos fiind puși ca pază la măgazinele de praf de pușcă făcute din acestea tornuri. Inaintea fermanului dela poartă sau pentru bacșiș bun să deschid porțile de for a tornului și fără frică — dar apăsați de suvenirile trecutului trist — putem intra și privi acestea locuri misterioase. In piața mică, nimită *Piața capurilor* oarecând for-

mau piramide din capuri omenești, chiar așa cum stau astăzi grămezi din plumbii de tun. Intre păreți nu de mult era o piramidă formată din oasă de om, cari numai atunci au fost depărtate de acolo, când umanismul nici acolo nu a mai suferit acest exemplu de de judecat al crudității.

Turnul de sânge fu destinat ca cea mai aspră temniță pentru aceia, cari trebuiau reținuți sub pază mare sau amuțiți pentru vecie. Aici erau închiși prinșonierii de stat, deputații acelor puteri, cu cari poarta sta pre picior de bătălie. Aici au fost închiși mai mulți dintre patrioții noștrii. Jănicerii, până erau iei la culmea puterei, erau atât de cutezățcri, că au luat frânele guvernării din mâinile domnitorilor slabi și pre aceia lipsindu-i de tron i-au îneciat în cele șapte turnuri. Șapte sultani și-au finit aici zilele și mai multe sute de funcționari înalți au răsufat aici pentru ultima dată. Capurile jertfelor — ca exemplu — erau acățate pre păreți. La poalele turnului este o groapă numită *Fântâna de sânge* și o peșteră, numită *Gaura stânței*, în care orau păziți aceia, asupra căror era publicată sentința de moarte, și a căror sânge în scurt avea să curgă pre canalul Fântânei de sânge.

Urcându-mă pre treptele strimte ale Turnului de sânge priviam cu atențiune la lumina făcliei păreții înnegriți ai turnului; inscripții, nume cunoscute îmi părea că ved săpate pe aceia. Foarte multe inscripții am aflat, cu deosebire din 1600 și 1714 dela acei prinșoncri venețiani pre cari Poarta i-a închis în șapte turnuri; nume maghiare însă pre păreții liberi nu am găsit nici unul. Fiind cele mai multe celule pline cu prav de pușcă e foarte posibil că acesta acopere numirile martirilor maghiari.

Pre păreții înalți a turnului de sânge, azi a rămas numai suvenirile trecutului crudel și fanteamele jertfelor chinuite cu prinșoare lungă și moarte încetineală. Cine nu va sta atins la poalele acestui turn, când vede înaintea sa pre *Michail Szilágyi* unchiul cărunt al vestitului nostru rege Mathia, cu capul tăiat de barda hoheriului? Aici a curs sângele înfocat al domnului cărunt care a palpitat atât de forținte pentru patria sa iubită. Capul său cărunt nu sta sindur în șirul visuinelor, căci după cum zice poetul:

In colula cea mai noagră
 A unui din Şep'e-Turnuri,
 Sta cu inima 'ntristată
 Török Bálint, dus pro gânduri.

Doară aici, unde păretele e negru şi mucozit, a petrecut
 sërmana jertfă acei cinci ani de chin, cari sè pot cu drept
 numi o vecinicie; când, după cum ne serie Tinodi:

Şi plânge-acuma foarte a ta seumpă soţie
 Şi fii tîi coi mândri, rēmaşi în orfănie;
 Căci vai dea-cea femeie ce singură i-o lăsată,
 Cu-ai sîi orfani vecinie, de toţi e 'nstrăinată.

Te aşteaptă ei sërmanii, ba chiar şi servitorii . . .

Da, însă înzădar 'l aşteaptă, căci după cine s'a închis
 uşa Turnului de sânge acela numai vede curând lumina soa-
 relui, acela nu poate avea mare speranţă că oarecând să va
 putea delecta şi el în aerul libertăţii.

Aşteaptă el sërmanul, dar înzădar aşteaptă,

Ai sîi orfani acasă zilnic tot es la stradă,

'L cearca, 'l aşteapta: speranţa 'nşelătoare¹⁾

De goba îl aşteaptă soţia-i iubitoare.

Şi când cu dor sè uită din privitoarea¹⁾ sa

Prea oi faţă albă forbinţi lacrimi curgea.

Nu o sè mai audă vorbele gingaşè ale soţiei sale; nu o
 sè mai vadă feţele îngereşti ale copilaşilor sîi, nu o sè mai
 adie bucelele lor blonde nici sè mai priviască în ochii lor su-
 rizători; acelea pontra el au trecut pre vecie. Numai valurile
 mării le aude isbindu sè de stîncă, dar lupta valurilor mării
 nu e așa puternică, ea lupta ce sè sbocoteşte în peptul sèu.
 Suspinele neîntrerupte şi plînsăturile mari au iscat compăti-
 mire şi în păreţi, cari îmbrăcînd haină de doliu priviau trişti
 la bătrînul cărunt. Razdlo soarelui nu cutează a străbato pîn'
 la el căci nu-i pot aduce mîngăere.

În o altă chilie strîmtă a şezut cu vi'o 300 de ani înainte
 de asta *Ştefan Mailáth* unde avu timp pînă la oara morţii a
 sè cugota asupra violenţei carea l'a adus de jertfă pentru na-
 tura sa stăruitoare şi neliniştită. Planurile sale măreţè sau rui-
 nat în cea din Şep'e-Turnuri de unde numai este rentoarcere.

¹⁾ Privitoare = könyökös — un târnaş mic de unde sè uită căsonii pre
 stradă (foişor).

În acest turn a murit *Paul Beldi*, care nu a ascultat de cuvintele frumoase și promisiunile splendide ce i-au făcut, pre care nu l'a amuțit rangul mare la care au voit să-l ridice; ci mai bucuros și-a ales aerul mucezit și culeușul putrăzit din Turnul de sânge, decât coroana princiară ce i-o oferiau turcii. Aici dorm somnul cel vecinic patrioții noștrii aruncați ici coalea, nu au însă odichnă în pământul străin, ci în chip de fantoame sufletul lor vine și întreabă despre starea patriei. Ce a devenit din patria, carea oarecând depindea dela ocărnuirea mânilor lor? Încă și acum tureul este domn preste maghiari sau alt stăpân? De ce soarte s'au împărțășit acei fii ai patriei, cari oarecând au fost espuși la atâtea isbituri? S'a deschis oare temnița națiunii, răsărit'a steaua libertăței, sau doar' încă tot în noaptea sclăviei să află? Aceste întrebări le aud din Șapte-Turnuri și valurile mării, cari năvălind dela Nicomedia și Rodostó se frâng de stânca pre care sunt edificate aceste turnuri, mă silesc a răspunde la acele întrebări. Ce să vă răspund voauș glasuri orfane și pribege? Ce v'ar preda liniștea vecinică voauș, spirite mari? Mi e frică că nu voi putea liniști sufletele voastre călătoare și pentru aceea nu vă spun trecutul patriei noastre, care a trecut preste ea dela ceasul morții voastre până în prezent. Nu sunteți singuri cari vă odichniți în pământ străin. Sau nu vă cercetează spiritul lui Rákóczy, care doarme în vecini, nu vă cercetează Thököli din mormântul său nicomedian, nu vă cercetează refugiații din Rodostó ca să vă aducă veste despre zilele triste ale Ungariei? Sub voi urlă marea, valurile vijăie și din sgomotul lor aud sunete singurateice, cari vă dau răspuns la întrebările voastre. Bine pricep aceste sunete, știu face deosebire între tonurile plângătoare și imnurile de blăstăm cutremurător, cari să ivesc din cea lume în formă de elemente naturale. Sunetele compătımirei unite cu ale durerii să furișează în formă de boare lină carea vrea să străbătă la voi prin crepăturile turnului spre a vă mângăia în necasul vostru maro.

Visiunile cari mi-au cuprins sufletul la poalele Turnului de sânge, mi-au refermocat trecutul patriei mele, și aruncă câto o privire asupra anilor viforoși deja de mult trecuți cu evenimentele lor sgomotoase. Pre pământ străin, departe de pa-

tria sa omul simte cu mult mai profund, cu mult mai ferbinte față de patria depărtată. Zilele critice, cari au trecut peste dânsa să gravează mult mai viu în inima aceluia, și o fac mai susceptibilă pentru de a să tângui asupra suvenirilor din trecut. Fiecare simțire care să iscă față de patria sa, să unește cu supărarea ce o are în urma sortii sale vitrege și devine mare, ne mai suportabilă. Chiar și acela, care petrece zile de exil voluntar pe pământ străin, încă ajunge în curentul deprimător al acestei simțiri neexplicabilă. Cu cât mai tare simte deci amărăciunile exilului acela, pro care sila la scos din patria sa, poate pentru totdeauna. Aceasta durere mare 'l face pre om la 'l ceput moros, mai târziu supărat și în fine morbos, și dacă nu cearcă lecuire, sub greutatea durerii cade și să nimecește. Această suferință este potențată prin auzul și vîzutul obiectelor și lucrurilor cari îi aduc în minte patria și trecutul aceleia. Spiritul morbos de dorul de patrie e ca omul morbos de dragoste, cearcă suvenirile cari 'l fac și mai morbos. Privirea numai pre un moment a acelu obiect plăcut la început 'l mîngăie pre cel necăjit, ca mai tîrziu cu atât mai mult să-l chinuiască. Să adresează cătră vînt, nori, cătră valurile mării, paseri, cătră stelele lucitoare, rugându-le să-i aducă știre din țara lui ! Cu dor privește în negura din depărtare în aceea direcțiune, pre unde jace patria sa iubită, întocmai cum să îndreaptă turcul rugător cu fața cătră Meka lui din răsărit. El sîngur nu știe cum, dar în inima sa s'a încuibat durerea anonimă, carea zî de zî crește și să mărește. Aceasta durere a nimicît o mare parte dintre maghiarii aliați ai lui Rákóczi în anii triști ai exilului ; acestui venin ucigătoriu au căzut jertfă foarte mulți și la a. 49 dintre refugiații în Turcia.

Alte cugete are omul când își părăsește patria spre a afla scăpare, și mîngăere în durerea sa mare, crezînd că pre pămînt străin i-să va vindeca rana și va uita. Dar amar să înșală. Chiar acea, de unde 'și așteaptă mîngăiere, devine ucigașul său. A to desface de societatea omenească, a părăsi acest cerc unde avem cunoscuți și amici și a te rătăci pre un pământ necunoscut unde pentru noi toate sunt străine, toate sunt față de noi nepăsătoare ; nu e modul acomodat pentru a cerca balsam vindecător ranelor noastre dureroase. Decâte

ori am ajuns eu singur la convingerea aceasta, când părăsit de toți steteam pe pământ strein și stând pe stâncă dela poalele Turnului de sânge mă gândeam asupra sorței mele. Poate că locul acesta trist și suvenirile legate de dânsul 'mi măreau supărarea; dar aici simțiam mai bine, că numai în străinătate e omul în adevăr persecutat de soarte. De câte ori suspinam cu ocaziuni de aceste că: „a ta este iubită patrie această durere nobilă.“

Dr. Adalbert Erödi.

NU MĂ DUC EU DE-AICI . . .

— După A. Petöfi —

Nu mă duc eu de-aici nicăirea,
Deși mi-e crudă soarta și fericirea.
Și să fie încă cu mult mai cumplită
Duce-m'aș eu oare numai pre-o clipită?

Acesta loc foarte mult mi-e drag mie . . .
Că merge primăveara? Meargă unde știe,
Meargă și stelele, soarele, sfințirea,
Căci eu rămân aicia și nu merg nicăirea!

Sum lemn, și rădăcine din sufletu mi cresc . . .
Căci fără de rădăcine pomii nu trăesc.
Și cum le-aș smulge acelea din pământul lor?—
Din inima ei dulce și sinu-i plin de dor?!

De-acca nu merg eu deaici nicăirea
Deși mi-e crudă soarta și fericirea.
Și de-ar fi încă cu mult mai cumplită
Eu tot nu m'aș duce nici preo clipită.

R . . . . a.